

Doç. Dr.
Seher AKÇAMuğla Sıtkı Koçman Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
Türkiye,
seherakca@mu.edu.trORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4987-8087>Başvuruda bulundu. Kabul edildi.
Applied Accepted

Eser Geçmişi / Article Past: 22/11/2022 04/12/2022

Araştırma Makalesi

DOI: <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.1208627>

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

Saltanatın Kaldırılması Sürecinde Refet Paşa'nın Siyasal Söylemlerinin İç ve Dış Basında Yansımaları

The Reflections of Refet Pasha's Political Discourses in the National and Foreign Press in the Process of Abolition of the Sultanate

Öz

Milli Mücadelenin cephelerde yürütülen askeri safhası, 1922 yılında zaferle sonuçlandırılmıştır. Batı Cephesinde Sakarya Savaşı'yla ileri harekâta geçen Türk Ordusu, Ağustos 1922'de Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi ile kesin zaferle ulaşmıştır. Bundan sonraki süreç, askeri zaferin diplomasi zaferiyle taçlandırılması olacak; bu zafer de, Mudanya Mütarekesi ve Lozan Barış Anlaşması ile kazanılacaktır.

Mudanya Mütarekesi, Türk-Yunan kuvvetleri arasındaki filli savaş durumuna son vermiş ve ileride yapılacak barış anlaşmasına zemin hazırlamıştır. Mütareke hükümleri gereğince en önemli husus ise, Edirne dâhil olmak üzere Doğu Trakya'nın kademeli olarak Yunan kuvvetleri ve müttefikler tarafından boşaltılması, Ankara Hükümetine teslim edilmesi olmuştur. Ankara Hükümeti Refet Paşayı Trakya'yı teslim almakla görevlendirmiş; kendisine, Ankara Hükümetini İstanbul'da temsil etme yetkisini de vermiştir.

Bu çalışmada TBMM tarafından resmi olarak görevlendirilen Refet Paşa'nın İstanbul'da saltanat idaresine yönelik nutukları ve saltanat-hilafet makamları nezdinde takındığı tutum ve davranışları, saltanatın kaldırılma sürecindeki yeri ve bu sürecin iç ve dış basında yansımaları itibariyle değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Refet Paşa, İstanbul, Saltanat, Hâkimiyet-i Milliye, İngiliz basını

Abstract

The military phase of the National Struggle was concluded with victory in 1922. On the Western Front the Turkish Army, which moved forward with the Battle of Sakarya, achieved a decisive victory in August 1922 with the Great Offensive and the Battle of the Commander-in-Chief. The next process will be the crowning of military victory with diplomatic victory; this victory will be won with the Mudanya Armistice and the Lausanne Peace Agreement.

The Mudanya Armistice ended the war between the Turkish-Greek forces and laid the groundwork for a future peace agreement. According to the terms of the armistice, the most important issue was the gradual

ATIF: AKÇA Seher, "Saltanatın Kaldırılması Sürecinde Refet Paşa'nın Siyasal Söylemlerinin İç ve Dış Basında Yansımaları", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 8/4 (Aralık 2022), s. (996-1015)

CITE: AKÇA Seher, "The Reflections of Refet Pasha's Political Discourses in the National and Foreign Press in the Abolition of The Sultanate", *Journal of History and Future*, 8/4 (December 2022), pp. (996-1015)

Screenedturnitin

evacuation of Eastern Thrace, including Edirne, by the Greek forces and the allies, and its surrender to the Ankara Government. Ankara Government assigned Refet Pasha to take over Thrace; He also gave him the authority to represent the Ankara Government in Istanbul.

In this study, the speeches of Refet Pasha, who was officially appointed by the Grand National Assembly of Turkey, about the sultanate administration in Istanbul and his attitudes and behaviors before the sultanate-caliphate authorities will be evaluated in terms of their place in the abolition of the sultanate and the reflections of this process in the domestic and foreign press.

Keywords: Refet Pasha, İstanbul, sultanate, national sovereignty, British press

Giriş

Refet Paşa (Bele), Milli Mücadele ve Cumhuriyet dönemlerinin tanınmış asker ve siyasetçilerinden biridir. Milli Mücadele döneminde, Mustafa Kemal Paşa ile Samsun'a çıkan komutanlar arasında yer almış; Ankara Meclisi'nin açılmasından sonra İzmir Mebusluğu ve Dâhiliye Vekilliği görevlerini üstlenmiş; Batı Cephesinin ikiye ayrılmasından sonra, bu cephenin güney kısmı komutanlığını yürütmüştür. Batı Cephesi'nde İnönü Savaşları'nın kazanılmasında ve iç isyanların bastırılmasında önemli rol oynayan Paşa, diplomatik zaferin ilk aşaması olan Mudanya'da Mütareke görüşmeleri sürecinde, Ankara Hükümeti tarafından Doğu Trakya'yı teslim almak ve İstanbul'da Türk idaresini tesis etmekle görevlendirilmiştir.¹

Resim 1: Refet Paşa²

- 1 Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi, Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem (1919-1923)*, C. III, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayını, Ankara 1995, s.519-521. *Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1989, s.98-100.
- 2 İBB Atatürk Kitaplığı, https://katalog.ibt.gov.tr/yordam/?dil=0&p=1&q=refet+bele&alan=tum_txt&sno=2, Erişim: 20.11.2022.

Refet Paşa'nın, Mudanya Mütarekesi imzalanmasından sonra İstanbul'daki resmi temasları ve faaliyetleri, bu dönemde İstanbul-Ankara-Müttefikler üçgeninde yaşanan gelişmeler açısından önem taşımaktadır. Paşa bir taraftan Mütareke hükümlerince Trakya'nın boşaltılması sürecini, halen İstanbul'da bulunan İtilaf generalleriyle yönetirken; diğer taraftan İstanbul'da saltanat idaresine yönelik nutukları ve saltanat-hilafet makamları nezdinde takındığı tutum ve davranışlarla, Ankara'nın İstanbul'a hâkim olması ve ulus iradesine dayalı yeni yönetim tarzının kurulması sürecinde etkin rol oynamıştır. Nitekim kendisinin Mütareke sonrasında İstanbul'da resmi görevli bulunduğu dönemde, saltanat kaldırılarak İstanbul yönetimine resmen son verilecektir.

Bu süreçte İstanbul'un resmen müttefik işgalinde bulunması ve Mütareke hükümleri gereğince barış anlaşması imzalanana kadar bu statünün devam etmesi, hiç şüphesiz yalnız iç kamuoyu değil; dış basının özellikle İngiliz basınının İstanbul kaynaklı gelişmelere ilgisini canlı tutmuştur.

Milli Mücadele dönemi Türk dış politikasının yürütülmesinde, hiç şüphesiz Türk-İngiliz ilişkileri önemli yer tutmaktadır. Mondros Mütareke hükümleri gereğince başlayan haksız işgallerde, İstanbul'un resmen işgal edilmesinde, Batı cephesinde Yunan taarruzlarında ve Milli Mücadele hareketine destek verenlere karşı yürütülen politikalarda, İtilaf güçleri içerisinde en etkin olan tarafın İngilizler olduğu görülmektedir. İngiltere Devlet Başkanı Lloyd George'un Anadolu'da başlatılan ulusal harekete karşı sürdürülen İngiliz politikasının mimarı olması da, dönem boyunca başkent İstanbul ve Anadolu coğrafyasında yaşanan gelişmelerin, İngiliz basını tarafından yakinen izlenmesinde etkili olmuştur. Bu gelişmelerle ilgili İstanbul muhabirleri, Yunan resmî kaynakları ve Reuter Ajansı kanalıyla İngiliz basınında paylaşılan haber ve yorumlar³, hem Milli Mücadele hareketinin İngiliz basınında algılanması; hem de kamuoyunun Anadolu hareketine yönlendirilmesi açısından önem taşımaktadır.

I. Refet Paşa'nın İstanbul'a Gelmesi

Mütarekenin 14-15 Ekim 1922 gece yarısından itibaren yürürlüğe girmesi ile birlikte, hükümlerinin uygulanması için hazırlıklar yapılmaya başlanmıştır. Mütareke görüşmelerinin devam ettiği günlerde, Ankara Hükümeti Refet Paşayı Trakya'nın "*Başkumandanlık ve TBMM Hükümeti*" adına teslim alınması ve burada Türk idaresinin tesis edilmesi için resmi olarak görevlendirmiş ve kendisine aynı zamanda İstanbul'da Ankara Hükümetini temsil yetkisini de vermiştir.⁴

Refet Paşa'nın görev yetkileri, 16-19 Ekim tarihleri arasında Bursa'da, Mustafa Kemal, Fevzi (Çakmak), Kazım (Özalp), Kazım (Karabekir), İsmet ve Refet Paşaların aralarında yapmış oldukları paşalar toplantısında görüşülmüş ve bu konuda kendisine gerekli talimat verilmiştir.⁵ Bu talimatta, Mudanya Mütareke hükümleri gereğince Doğu Trakya'nın devir teslim alınması, asayiş ve inzibatın korunması için valiliğin kendi emri altında bulundurulması, Batı ve Doğu Trakya'da bulunan cemiyetlerin kendisine bağlı olarak faaliyet göstermesi hususları yer almıştır.⁶ Ayrıca

3 Ergün Aybars, "Millî Mücadele'de İngiliz Basını", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. IV, Sayı 12, Temmuz 1988, s.604.

4 İkdam, 12 Teşrin-i Evvel 1338; *Vakit*, 12 Teşrin-i Evvel 1338. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre:1, C. 23, 13 Eylül-16 Teşrin-i Evvel 1338, TBMM Basımevi, Ankara 1960, s.341-342. Kazım Özalp, Trakya'nın teslim alınmasında Refet Paşanın görevlendirilmesinin, Mustafa Kemal Paşa tarafından uygun görüldüğünü belirtmektedir Kazım Özalp, *Milli Mücadele 1919-1922*, C. I, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1998, s. 236.

5 Özalp, *a.g.e.*, s.237.

6 Veysi Akın, "Mudanya Mütarekesi ve Trakya'nın Kurtuluşu", *Türkler*, C. 16, Yeni Türkiye Yay.,

Refet Paşanın İstanbul'da saltanat-hilafet makamıyla ilişkisini belirleyen hususlar da Başkumandan Mustafa Kemal Paşa tarafından kendisine iletilmiştir.⁷

Bu yetkilendirmeye bakıldığında, Refet Paşa'nın öncelikli görevinin Trakya'nın teslim alınması olmakla birlikte; kendisi, İstanbul'u işgal altında bulunduran müttefik güçlerin nüfuzuna karşı, burada TBMM idaresi ve yeni yönetim tarzının tesisi ile de yetkili kılınmıştır. Refet Paşa'nın bu şekilde görevlendirilmesinin, İstanbul'u işgal altında bulunduran müttefik güçlerin, siyasi alandaki başarısızlıklarını İstanbul'un statüsü hakkında ağırlıklarını hissettirmek suretiyle kapatma politikaları karşısında; Ankara Hükümeti tarafından, İstanbul'un vilayet olarak TBMM idaresine bağlanmasını ve teslimini sağlayacak politik bir manevra olarak düşünüldüğü görülmektedir.⁸ Ankara, artık yalnızca Anadolu'ya değil; İstanbul'a da hâkim güç olmaktadır. Nitekim Refet Paşa'nın İstanbul'a gelmesiyle birlikte İstanbul hükümet temsilcilerine karşı tutumu ve "irade-i milliye" kavramına vurgu yaparak kamuoyuna verdiği beyanlar, saltanata dayalı eski yönetim tarzına son verilerek, ulus iradesine dayalı yeni yönetim tarzının kabul edilmesini meşrulaştırır niteliktedir.

Trakya'nın tahliyesi sürecinde Refet Paşa'nın Ankara tarafından görevlendirilmesi, İstanbul'a gelmesi ve buradaki faaliyetleri, dönemin iç-dış basınında geniş yankı bulmuştur. 13-14 Ekim 1922 tarihli *The Daily Telegraph* gazetesinde, Trakya yönetimine Ankara tarafından General Refet Paşa'nın atandığına yer verilirken; kendisinin seçkin bir asker olduğuna işaretlerle, bu seçimin stratejik bir tercih olduğuna dikkat çekilmiştir.⁹

Refet Paşa, tespit edilen görev ve yetkilerle 19 Ekim 1922'de İstanbul'a gelmiş¹⁰, burada halkın büyük sevgi gösterileri ve tezahüratlarıyla karşılanmıştır. 20 Ekim 1922 tarihli ve "*Trakya'nın yeni valisi, İstanbul'a hoşgeldiniz*" başlıklı *The Daily Telegraph* gazetesinde, Doğu Trakya'nın yeni atanan milliyetçi valisi Refet Paşa şerefine, evler ve sokakların süslediği, zafer taklarının dikildiği, İstanbul sokaklarının ellerinde Türk bayraklı ve Mustafa Kemal resmi taşıyan insanlarla dolduğu, okul çocukları ve izcilerin de bu kalabalık içerisinde yer aldığı belirtilmiştir. Aynı haberde, bu kalabalığın, başkentin yaşlı sakinlerince, İstanbul sokaklarında görülen en büyük kalabalık olduğu söylemi de dikkat çekmektedir.¹¹

Ankara, 2002, s.225.

7 Mehmet Özdemir, "Kurtuluş Savaşında Bir Diplomasi Zaferi: İstanbul'un Teslim Alınması", *Türkler*, C. 16, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s.232.

8 Erdal Aydoğan, "Tümgeneral Arif Hikmet Gerçekçi'nin Günlüğünde Refet Paşanın İstanbul'a Gidişi, Karşılama ve İstanbul'daki İlk Günleri", *Atatürk Yolu*, Sa:27-28, Mayıs-Kasım 2001, s.255.

9 *The Daily Telegraph*, 13 October 1922, Friday. *The Daily Telegraph*, 14 October 1922, Saturday.

10 Feridun Kandemir, "Refet Paşa İstanbul'da", *Yakın Tarihimiz*, C. III, Sa:35, 25 Teşrin-i Evvel 1962, s.257. İkdâm, 20 Teşrin-i Evvel 1338; *Renin*, 20 Teşrin-i Evvel 1338; *Tevhid-i Efkâr*, 20 Teşrin-i Evvel 1338. Refet Paşanın İstanbul'a girdiği gün, yanında 100 kişilik jandarma muhafız bölüğü bulunmasına rağmen; İngiliz devriyesi tarafından bölüğün karaya çıkmasına izin verilmemiş ve jandarmalar o geceyi vapurda geçirmek durumunda kalmışlardır. Özdemir, *a.g.m.*, s.232.

11 *The Daily Telegraph*, 20 October 1922, Friday.

Resim 2: Kurtuluş Savaşı, Refet Paşa ve Heyeti¹²

Yine 21 Ekim 1922 tarihli *The Daily Telegraph* haberine göre, Refet Paşa'nın İstanbul'a gelmesi, adeta milliyetçi bir şölen havası yaratmış, muazzam kalabalıkları sokaklara çekmiş, her taraf çelenkler, çiçekler, bayraklarla donatılmıştır. Karşılamanın yapıldığı tören alanında beyaz önlüklü ve kırmızı kuşaklı okul çocukları ile haki giymiş izciler, kurban edilmeleri için bekleyen koyunlar, kalabalığın üzerinde zaman zaman alçaktan uçan üç İngiliz uçağı gözlenmiştir. Kutlama gösterilerinde, Mustafa Kemal'i ordusunu ve uçak filolarını yönetirken gösteren resimler, milliyetçi askerler tarafından denize atılan Yunan askerlerini betimleyen karikatürler ön plana çıkan görsel malzemeler arasında yer almıştır. Aynı habere göre, rıhtımda coşkuyla karşılanan ve aracına kadar omuzlarda taşınan bu milliyetçi generalin İstanbul'a gelişiyle ortaya çıkan tepkinin derecesini tahmin etmek çok zordur.¹³

II. Saltanatın Kaldırılma Sürecinde Refet Paşa'nın Siyasal Söylemleri

Refet Paşa'nın İstanbul'da olduğu dönemde, Trakya'nın boşaltılması ve Türklere teslimi konusunda müttefik generallerle yürüttüğü temaslar yanında, İstanbul'a geldiği ilk günden itibaren, İstanbul'da saltanat makamı ve mevcut hükümet nezdinde tutum ve davranışları, çeşitli halk grupları ve temsilcileri ile yaptığı görüşmeler, Anadolu'da yeni idare tarzının tesisi açısından önem taşımaktadır.

Paşa'nın İstanbul'a geldiği ilk gün kendisini karşılayan padişah ve hükümet temsilcilerine yönelik sözleri, O'nun, Ankara resmi temsilcisi olarak siyasal tutumunu yansıtır niteliktedir. Kendisine yapılan karşılama yer alan Padişah yaveri Ali Nuri Paşa'nın, "*Zat-ı Şahane*" adına Padişahın selamlarını sunmasına, "*Makam-ı Mualla-yı Hilafete hissiyat-ı ubudiyetkârane ve hissiyat-ı tazimkârane-i dindaranemi aynen tebliğ etmenizi rica ederim*"¹⁴ sözleriyle karşılık

12 İBB Atatürk Kitaplığı; https://katalog.ibb.gov.tr/yordam/?p=1&dil=0&alan=tum_txt&tm=&q=refet%20pa%C5%9Fa&sno=2_015361_015361&demirbas=Krt_016901_016901, Erişim: 20.11.2022.

13 *The Daily Telegraph*, 21 October 1922, Saturday.

14 Faik Reşit Unat, "Anadolu Hükümeti Temsilcisi Refet Paşa İstanbul'da", *Yakın Tarihimiz*, C. IV, S:51, 14 Şubat 1963, s.378; İkdâm, 20 Teşrin-i Evvel 1338.

vermiştir. Kendisini, “*Veliahd-ı Saltanat*” adına selamlayan Veliht Abdülmecit’in yaveri Remzi’ye de, “*Veliht Abdülmecit Efendi, yüce Halifelik makamının veliahdıdır. Evvelden beri verdiğimiz sözlerden birisi de, Hilafet makamının kurtarılmasıdır*”¹⁵ karşılığında bulunmuştur.

Görüldüğü gibi Ankara’nın resmi temsilcisi olarak görevlendirilen Refet Paşa, daha İstanbul’a geldiği ilk günde, ne padişah makamından; ne de bu makamda bulunan Vahdettin’den söz etmeyerek, kendisine saltanat ve padişahlık makamı adına yapılan selamlamaları tanımadığını, yalnızca hilafet makamının varlığını kabul ettiğini açıkça ortaya koymuştur. Refet Paşa, İstanbul Hükümeti adına yapılan karşılmalarda da şahsen kabul etmek suretiyle, İstanbul’da Ankara’dan ayrı bir hükümetin varlığını tanımamıştır.¹⁶

Başkentte Refet Paşa’nın faaliyetleri ve basına yaptığı açıklamalar, ilk günden itibaren iç ve dış kamuoyunun ilgi odağı olmuştur. İstanbul’a geldiği ilk günün ilerleyen saatlerinde basına yaptığı konuşmasında, “şanlı ve saygıdeğer Başkomutanlarını” selamlamış; geçmişte yaşanan karanlık günlerin ulusal hareketin direncini arttırdığını belirterek, “*her surette vatanımızı kurtarmaya çalışalım*” sözleriyle konuşmasını tamamlamıştır.¹⁷ Refet Paşa’nın yaptığı konuşmalar, Onun ulusal çizgide vatansever duygularını ve düşüncelerini yansıtmıştır.

Refet Paşa’nın, Ankara Hükümeti temsilcisi olarak İstanbul’a gelmesinin, Onun buradaki siyasal söylemlerine de yansıdığı görülmektedir. Katıldığı her yerde verdiği nutuklarla, kişisel saltanatın kaldırılarak milletin saltanatının kurulacağına vurgu yapmış; TBMM’nde geliştirilen ve uygulanan anayasal kuralların özelliklerini halka anlatmaya çalışmıştır.¹⁸ İstanbul’a geldiği günün gecesi Şark Mahfeli’nde yaptığı konuşmada, “milli irade”ye verdiği önemi, “*...Temsil ettiğim hükümet, kuvvetini sizden alıyor ve sizden alacaktır... Hakimiyet, saltanat yalnız sizin, yalnız milletindir. Bugünkü zafer, kahraman Türk milletinin eseridir... Hakimiyet, saltanat, hükümet yalnız senindir*”¹⁹ sözleriyle ortaya koymuştur.

Resim 3: Refet Paşa'nın Halka Hitabı²⁰

- 15 Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, C. II, TTK Yay., Ankara, 1989, s.2.
- 16 Unat, *a.g.m.*, s.378; İkdâm, 20 Teşrin-i Evvel 1338; *Tevhid-i Efkar*, 20 Teşrin-i Evvel 1338.
- 17 *The Daily Telegraph*, 21 October 1922, Saturday
- 18 Paul Gentizon, *Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu*, Çev: Fethi Ülkü, Bilgi Yay., Ankara 1995, s.26-27.
- 19 *Renin*, 20 Teşrin-i Evvel 1338, İkdâm, 21 Teşrin-i Evvel 1338.
- 20 Feridun Kandemir, “Refet Paşa'nın İstanbul'a Gelişi”, <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/22699>, Erişim: 20.11.2022.

Dönemin İngiliz basını da, “İstanbul’un ilk milliyetçi temsilcisi” olarak nitelendirdiği Refet Paşa’nın bu beyanlarından pasajları kamuoyu ile paylaşmıştır. İstanbul’un o tarihte müttefik işgali altında olduğu ve İstanbul yönetiminin bu işgal güçlerinin denetimi altında bulunduğu göz önüne alınırsa, Paşanın bu yöndeki fikir ve uygulamalarının müttefik devletler nezdinde nasıl algılandığı önem taşımaktadır.

23 Ekim 1922 tarihli *The Daily Telegraph* gazetesi haberine göre, Refet Paşa, İstanbul’da “*Cercle d’Orient*” binasında halk kitlelerine yaptığı konuşmasına “*Ey Türk Milleti*” hitabıyla başlamış ve konuşmasını şu sözlerle tamamlamıştır.

“özgür ve bağımsızın,

Egemenlik, saltanat, hükümet, hepsi size aittir sevin kendini yücelt. Senin yaptığını başka hiçbir ulus yapmadı. Sizin tarafınızdan elde edilen olağanüstü işler başkaları tarafından gerçekleştirilmedi. Sana dokunabilecek kişilere eyvahlar olsun.

Ey Türkler başınızı kaldırın bu sizin hakkınız. Karanlık köşelere sürüklenen düşmanlarınızı araştır. Yükselen güneşe bak. Hak ve adaletten söz etmek istediğinde, cesaretini topla, süngülerini keskinleştir.”²¹

Burada dikkat çeken bir husus, Refet Paşa konuşmasında yer alan “*süngü*” kelimesiyle, Mustafa Kemal’in yakın zamanda Bursa konuşmasında söylediği “*bugün faydasını görmekte olduğunuz zafer, millet ve ordunun süngüleri ile birlikte kazanılmıştır. Millet kapasitesi ve ordusu bütün milli taleplerimizi gerçekleştirebilecek güçtedir. Barış zamanında bile ülkenin kaynakları, halkın çalışması ve ordunun süngüleri sayesinde tüm hedeflerimize ulaşılacaktır*” sözlerinde geçen “*süngü*” kelimesi bağlantısıdır. Bu ifadelerin, Barış konferansında Türk talepleri kabul edilmezse, er ya da geç ne ile karşılaşılacağına göstergesi olarak nitelendirilmesi, dış kamuoyunun bu husustaki hassasiyetini yansıtmaktadır.

Refet Paşa, “*milli iradeye*” vurgu açısından önem taşıyan ve kamuoyunda üzerinde durulan bir diğer konuşmasını, 21 Ekim 1922 tarihinde Darülfünun’da yapmıştır. 24 Ekim 1922 tarihli *Western Evening Herald* gazetesi haberine göre, “*Trakya’nın yeni atanan Kemalist Valisi General Refet Paşa*”, bu konuşmasında, hükümetin siyasi programı ve dış politika hakkında önemli beyanlarda bulunmuştur. Paşa’nın konuşmasında, emperyalizmden uzak ulusal esaslara dayalı dış politika yanında; halk egemenliğine dayanan, yöneticilerin gücünü halktan aldığı ve seçilmiş ulusal meclis tarafından oylan kanunlarla iç politikanın yürütüleceği ifadeleri vurgulanmıştır. Konuşmasının devamında, halifeden Müslüman dünyasının manevi gücünü elinde tutmakla görevli kutsal bir şahsiyet olarak söz etmesi ve İstanbul’un halifelik merkezi olarak kalacağı yönündeki ifadeleri ise, dış kamuoyunda, halifenin siyasi yetkilerinden arındırılıp yalnız dini lider olarak bırakılacağı ve milliyetçiler tarafından yönetim için yeni bir başkent belirleneceği söylemlerini ön plana çıkarmıştır.²²

Görüldüğü gibi dönemin İngiliz basını, Paşa’nın İstanbul’daki söylemlerini, sadece saltanat makamı değil, hilafet makamının geleceği açısından da önemli bulmaktadır. Nitekim bu beyanların verilmesini izleyen günlerde, İngiliz basınının üzerinde durduğu konuların başında, hilafet makamının geleceği ve halifenin yeni konumunun İslam dünyasındaki yerinin gelmesi, İngiliz

21 *The Daily Telegraph*, 23 October 1922, Monday. “Türkiye’nin Geleceği-Padişahın Durumu”

22 *Western Evening Herald*, 24 October 1922, Tuesday. “Ankara Politikası-Hükümetin Barış Programı”.

sömürgelerinde yaşayan Müslüman nüfus varlığının, hilafet kurumuna İngiliz kamuoyu açısından özel bir ilgi uyandırdığını göstermektedir.

İngilizlerin hilafet makamını, Türk-İslam dünyasına yönelik politikalarında bir vasıta olarak kullanma niyetlerini göstermesi açısından; Vahdettin daha İstanbul'dayken, İngiliz General Harrington ile Baş Tercüman Ryan'ın hazırlayarak hilafet makamında bulunan Vahdettin'e kabul ettirdikleri ve İslam dünyasına telgraflarla gönderdikleri beyanname büyük önem taşımaktadır. Öyle ki, bu beyannameye hilafet meselesinden hareketle İslam dünyası, TBMM'ye karşı harekete geçirilmek istenmiştir.²³

Söz konusu beyanname üzerine, Erkan-ı Harbiye Nezareti tarafından Başvekil Rauf Bey'e gönderilen bir yazıda, Ankara bu gelişmelerden haberdar edilmiştir. Bu yazıda, Müslümanlara hitaben kaleme alınan söz konusu beyannamenin, dinî esaslar alet edilerek, İslam Dünyasının dinî hislerini harekete geçirecek tarzda yazıldığı belirtilirken; buna karşılık olarak, bütün İslam memleketlerine gönderilmek üzere, çeşitli dillerde beyannameler yazılması istenmiştir.²⁴

İngilizler, halifelik makamından kendi çıkarlarına olacak şekilde yararlanma siyasetlerini gizli olarak yürütmeye çalışmıştır. Hatta Fransızların da, İngilizlerin bu niyetlerinden habersiz oldukları görülmektedir. Öyle ki, Vahdettin'in İstanbul'dan ayrılışı, geminin hareketinden sonra İngiliz Müsteşarı tarafından, Fransızların İstanbul'daki Fevkalade Temsilcisi General Pelle'ye bildirildiğinde; Pelle, öncelikle, İngilizlerin hilafeti alet etmeyecekleri düşüncesindedir.²⁵

Refet Paşa'nın saltanat-ı milliye ve Teşkilat-ı Esasiye'ye ilişkin görüşlerinde dayandığı temel nokta, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun egemenliği kayıtsız şartsız millete veren ilk maddesi olmuştur. Kadıköy halkı adına kendisine verilen bir ziyafette, "*demir, kılıç, kan artık milletleri esir edemez. Milletleri esir eden tek bir şey kalmıştır ki, o da milletin kendi iradesidir. Biz bugün bu iradenin, bu hâkimiyetin, bu saltanatın esiriyiz*"²⁶ sözleri ile millet iradesine vurgu yapmıştır. Bununla birlikte Onun, "millî egemenlik" kavramını, meşrutiyet ve cumhuriyet idarelerinden ziyade, milletin kuvvet ve kudreti doğrudan elinde bulundurduğu, başında herhangi bir devlet başkanının bulunmadığı, yasama ile yürütme yetkilerini Meclis'te toplayan "meclis hükûmeti" sistemi çerçevesinde savunduğu görülmektedir. Ona göre bu sistemde hükümette yer alacak kişilerin, kabine halinde değil, şahsî olarak seçilmesi ve Meclis kontrolünde olması; Meclis'in sürekli olmasını sağlayarak oligarşik bir hükûmetin ve kişisel yönetimin oluşmasını önleyecektir.²⁷

Bu noktada Refet Paşa'nın fikirlerinin, Mustafa Kemal Paşa'nın benimsediği milli egemenlik ve cumhuriyet yönetimi anlayışından ayrıştığı görülmektedir. Mustafa Kemal Paşa, meclis hükûmeti ve kuvvetler birliği sistemini, mevcut olağanüstü koşullar içerisinde uygularken; bu sistemi, demokratik Cumhuriyet idaresine geçişin ara rejimi olarak görmüştür. Bununla birlikte Refet Paşa'nın yeni idare tarzına ilişkin siyasal söylemleri, iç ve dış çevrelerde birtakım eleştirileri de beraberinde getirmiş; özellikle Avrupalı gazeteciler tarafından kendisinin bir komünistlik, sovyetlik idaresi kurmaya çalıştığı ileri sürülmüştür. Hatta kamuoyunda, Kemalizm ile Bolşevizm arasında

23 T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Kls. 202, Dos. 379, Evrak. 7.

24 T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Kls. 202, Dos. 379, Evrak. 6.

25 T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Kls. 202, Dos. 379, Evrak. 14.

26 *Renin*, 24 Teşrin-i Evvel 1338.

27 Onun saltanat-ı milliye ve teşkilat-ı esasiye hakkındaki görüşleri için bkz. *Peyam-ı Sabah*, 6 Teşrin-i Sani 1338; Gentizon, Paul, *a.g.e.*, s.27.

“din karşıtlığı” üzerinden bağlantı kurulduğu görülmektedir.²⁸

Hüseyin Cahit, 27 Ekim 1922 tarihli *Renin* gazetesinde yayınlanan “*Usûl-ü İdaremiz*” başlıklı makalesinde, Refet Paşa’nın savunduğu idare şeklinin dayandığı esaslara temasla, bu söylemlerin, komünistlik, sovyetçilik yönünde yorumlanmasına karşı çıkmıştır. Ona göre, Paşa’nın söylemlerinde vurguladığı saltanat ve egemenlik kavramı altında toplanacak bütün kuvvetlerin, millet temsilcilerinden kurulu meclise verilmesi, yasama-yürütme-yargı kuvvetleri arasındaki dengenin korunması için “kuvvetler birliği”nin uygulanması esaslarının, komünistlikle hiçbir ilgisi bulunmamaktadır.²⁹

Yapılan eleştiriler karşısında açıklamalarda bulunan Refet Paşa da, yeni idare sisteminin, bir fırkanın değil, bütün milletin hakimiyeti esasına dayandığına işaretlerle, Sovyet sistemiyle hiçbir ilgisinin olmadığı açıkça belirtmekten kaçınmamıştır.³⁰ Bu yöndeki tartışmaların, Saltanatın kaldırılmasını izleyen günlerde de devam ettiği görülmektedir. Nitekim bu günlerde Paris’te yayınlanan bir gazetenin muhabiri, Bursa’da Mustafa Kemal ile yaptığı bir görüşmede kendisine, “*Türkiye’de komünistlik idaresi tesis etmek istiyor musunuz?*” sorusunu yöneltmiştir. Mustafa Kemal ise bu soruya, Osmanlı Hükûmetinin tarihe karıştığını, milletin kendisine hürriyet ve istiklâlini veren yeni bir idare kurduğunu ve memlekete hâkim olan asıl merciin, millet temsilcilerinden oluşan TBMM olduğunu belirterek karşılık vermiş; komünistlik söylemlerini tamamen geçersiz kılacak olan şu sözleri söylemiştir: “*Biz ne Bolşevîğiz, ne de komünist. Çünkü biz milliyetperver ve dinimize hürmetkârız. Hulâsa bizim şekl-i hükümetimiz, tam bir demokrat hükümettir. Lisanımızda bu hükümet halk hükümeti diye yad edilir*”³¹

Refet Paşa, dönem konjonktüründe Ankara ile bazı görüş ayrılıkları gözlenmiş olsa da; İstanbul’a Ankara Hükümeti’nin bir temsilcisi olarak gelmiş ve burada Padişah Hükümeti yerine ulusal idareyi tesis etmek için yoğun bir faaliyet içerisine girmiştir. Kendisinin İstanbul’da bulunduğu günlerde Sadrazam Tevfik Paşa aracılığıyla Yıldız Sarayı’nda Padişah Vahdettin ile yaptığı dört saatlik görüşme³², bu yöndeki faaliyetlerinin bir uzantısı olarak görülebilir.

Refet Paşa; bu görüşmede, Padişah’tan, İstanbul Hükümetine son vererek Ankara Meclisi’ni tanınmasını istemişse de; Padişah bunu kabul etmemiş ve meşruti karakterde olması itibariyle hükümeti istifa ettirmeye yetkili olmadığını, Türkiye Büyük Millet Meclisi İstanbul’da kesin kontrolü sağlayıncaya kadar İstanbul Hükümeti’nin devam edeceğini dile getirmiştir. Refet Paşa ise, “*...Eğer nazırlar, halkın iradesine muhalif olarak vazifelerinde kalmakta devam edecek olurlarsa bu, hepsinin de ipe gelmesi demek olur*”³³ sözleriyle Padişah ve hükümetine karşı açıkça ihtarda bulunmaktan kaçınmamıştır.

28 *The Daily Telegraph*, 23 October 1922, Monday. “Yakın Doğu Krizi-Türkiye’nin Tutumu”

29 *Renin*, 27 Teşrin-i Evvel 1338.

30 İkdâm, 26 Teşrin-i Evvel 1338; *Tevhid-i Efkâr*, 26 Teşrin-i Evvel 1338.

31 *Renin*, 2 Teşrin-i Sani 1338; İkdâm, 3 Teşrin-i Sani 1338; *Peyâm-ı Sabah*, 3 Teşrin-i Sani 1338. Mustafa Kemal ile yapılan görüşmenin tamamı adı geçen gazetelerde yer almaktadır.

32 *Renin*, 30 Teşrin-i Evvel 1338. *Renin* Gazetesinde bu konuda, “*Refet Paşa Hazretleri, dün sabah saat dokuzda Yıldız’a azimetle huzura girmiş ve üç buçuk saat huzurda kalmıştır*” denilmiştir.

33 *Renin*, 30 Teşrin-i Evvel 1338; Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, Çev: Cemal Köprülü, TTK Yay., Ankara 1991, s. 246; Gentizon, *a.g.e.*, s.31.

6 Kasım tarihli *The Evening Standard* gazetesi, bu sözlere, “padişah devrilmiş ve boyun eğmediği takdirde gelecekte sonları “hepsi için ipe gelmek olacak” tehdidiyle İstanbul vilayetindeki yönetimi feshedilmiştir” şeklinde yer vermiştir.³⁴

Yine dış basında, Padişah-Refet Paşa görüşmesinin padişah inisiyatifiyle değil, Refet Paşa'nın isteğiyle yapıldığı, birkaç saat sürdüğü ve bu görüşmede paşanın siyasi görüşlerinin padişahla paylaşıldığı belirtilmiştir. Habere göre, İstanbul adeta Ankara tarafından pasifize edilmiş durumdadır ve Milliyetçiler, Barış Konferansı'nda resmi olarak İstanbul'un temsilini üstlenmek istemektedirler.³⁵

Bu konuda ulusal basına yansıyan haberler de yakında İstanbul'un mevcut idari vaziyetine son verilerek millî buhran meselesinin çözümleneceği doğrultusundadır³⁶. Burada milli buhran meselesinden kasıt, Lozan görüşmeleri başlangıcında yaşanan İstanbul-Ankara temsil sorunudur. Nitekim Refet Paşa, daha sonra bir gazetecinin, Lozan'a, Babıâli'den bir temsilci gönderilip gönderilmeyeceği sorusuna verdiği cevapta, İstanbul Hükümeti'ni tanımadıklarını ve gelişen olayların bu Hükümetin varlığını ortadan kaldırdığını; konferansta Türk Devletini temsil edecek tek meşru hükümetin de, Ankara Hükümeti olduğunu dile getirmiştir.³⁷

Refet Paşa'nın İstanbul'a Ankara resmi temsilcisi olarak geldiği göz önüne alındığında, kendisinin Padişah Vahdettin ile görüşerek, Ankara'nın hilafet-saltanat hakkındaki görüşünü ortaya koymak suretiyle Ona ulusal idareyi kabul ettirmek tutumu içerisinde olduğu söylenilebilir.

III. Saltanatın Kaldırılmasından Sonra Refet Paşa'nın İstanbul'daki Faaliyetleri

Refet Paşa ve İstanbul yönetimi ekseninde bu gelişmelerin yaşandığı bir sırada, 1 Kasım 1922'de Ankara Meclisi'nin saltanatı kaldırarak padişahlık idaresine ve İstanbul hükümetine son veren kararı ile, Paşanın İstanbul'da her fırsatta dile getirdiği millet iradesine dayanan yönetim tarzı resmiyet kazanmış; böylece, işgal altında olmasına rağmen İstanbul'da TBMM idaresi tesis edilmiştir.

TBMM'nin, Türk milletinin tek hükümler olacağına ve millî egemenliğin hakim kılınacağına dair tarihî kararı ve bu karar üzerine bütün yurtda millî idarenin kurulması, 101 pare top atışı ile kutlanmış ve bu yeni durum, İstanbul ve yurdun diğer yerlerinde, halk tarafından fener alayları, coşkun gösteriler tertip edilmek suretiyle büyük sevinçle karşılanmıştır.³⁸ Bu arada Anadolu'nun bir çok yerinden Ankara'ya tebrik telgrafları çekilmiştir. Bunlar arasında, Anadolu müftüleri tarafından gönderilen ve “alınan kararla, değil yalnız millet ve memleketin; aynı zamanda din-i mübinimizin de emrettiği bir istikamete doğru büyük bir adım atıldığını” belirten telgrafların da yer aldığı görülmektedir. Din adamlarının telgraflarına basında yer verilmesinin, yeni idarenin kamuoyu nezdinde meşruluğu açısından önem taşıdığı söylenilebilir.

Refet Paşa'nın İstanbul'a gelmesiyle yaptığı açıklamaları yakından takip eden dış basın Ankara Meclisi'nin 1 Kasım kararını da, Türkiye'de padişahlığın resmen sona erdiği ve Türkiye'nin

34 *The Evening Standard*, 6 November 1922, Monday.

35 *The Daily Telegraph*, 31 October 1922, Tuesday.”Sultan ve Refet Paşa”.

36 *Renin*, 30 Teşrin-i Evvel 1338.

37 *Renin*, 31 Teşrin-i Evvel 1338; İkdâm, 1 Teşrin-i Sani 1338.

38 *Hâkimiyet-i Milliye*, 5-7 Teşrin-i Sani 1338; *Vakit*, 6-7 Teşrin-i Sani 1338; *Renin*, 5-7 Teşrin-i Sani 1338; İkdâm, 5-6 Teşrin-i Sani 1338.

bir Cumhuriyet olduğu sözleriyle karşılaşmıştır. 3 Kasım tarihli *The Evening Standard* gazetesi bu gelişmeyi, “Ankara milli meclisi tarafından Türkiye Sultan’ının tahttan indirilmesi bugün onaylandı” başlığıyla paylaşmış; bu kararı somutlaştıran kanun metni, *Reuter*’in İstanbul muhabiri tarafından telgraf edilen şekliyle kamuoyuna duyurulmuştur. Habere göre, Türkiye saltanatını ve taht veraset kanununu ortadan kaldıran Kanun metninde, ulusun hükümeti ulusal meclisin elinde olduğu ve başka hiçbir hükümet biçimi tanınmayacağı, halifelik Osmanlı hanedanında kalmakla birlikte, bu makama karakteri, tavırları ve ahlakı makama layık bir kişinin hiçbir siyasi yetkiye sahip olmaksızın meclis tarafından seçileceği hususlarına yer verilmiştir.³⁹

Yine 4 Kasım 1922 tarihli *Newcastle Daily Chronicle North Mail* gazetesi, Ankara Meclisin kararını, “Türkiye artık Cumhuriyet” başlığıyla duyurmuş; padişah ve hükümetin milliyetçiler tarafından bertaraf edildiği, artık dizginlerin tamamen milliyetçilerin ve Mustafa Kemal’in elinde olduğu ifadelerine yer verilmiştir. Yine aynı gazete, padişahın aynı zamanda halife ve İslam’ın başı olması itibarıyla, bu gelişmeyi İslam’da başkaldırı ve Panislamizme darbe olarak nitelendirmekte ve bu girişimi, milliyetçiler üzerindeki Bolşevik etkisi ile açıklama eğilimi göstermektedir.⁴⁰

8 Kasım 1922 tarihli *The Evening Standard* gazetesinde de, Hilafetin anlamı ve geleceği üzerine Henry M’Mahon ile yapılan bir röportaj yayınlanmış; bu röportajda padişahın dünyevi gücüne ve halife olarak sahip olduğu ayrıcalıklara karşı Kemalist hareketin, Müslümanlar arasında büyük bir hayal kırıklığı yarattığı, bunun aynı zamanda İngiliz karşıtlığına dayalı politik bir hareket olduğu, Kemalistlerin Panislam düşüncesinden koparak Bolşevik unsurlar ve din dışındaki esaslara dayalı Pan-Turan akımından etkilendikleri hususları vurgulanmıştır.⁴¹

5 Kasım 1922 tarihli *The Observer* gazetesi ise, Ankara Meclisi’nin mevcut padişahı tahttan indiren ve halefinin seçilmesini sağlayan kararını, Osmanlı yönetiminin en köklü geleneklerine bir darbe, halifenin İslam dünyasındaki itibarını zedeleyen ve halifelik makamı prestijine darbe vuran talihsiz bir gelişme olarak değerlendirmiştir.⁴² Görüldüğü gibi İngiliz basını, saltanatın kaldırılmasını kamuoyuyla paylaşırken; bu girişimin, hilafet kurumu ve İslam dünyası üzerinde yaratacağı etkiler üzerinde yoğunlaşmıştır.

Saltanat yönetiminin kaldırılmasının resmîyet kazanmasından sonra, 4 Kasım’da Tefik Paşa Hükümeti istifa etmiş ve Refet Paşa, işlerin aksamaması için, İstanbul’un idaresine bizzat el koymuştur. Paşa, bu durumu Mustafa Kemal’e hitaben gönderdiği “4 Kasım tarih ve saat 6.15 sonra” işaretli telgrafla Ankara’ya bildirmiştir.⁴³ İstanbul’un idaresine ilişkin TBMM’den gelen “İstanbul Vilayetinin umur-u idaresinin suret-i tanzimine” ait bir numaralı Ankara talimatnamesi de, 5 Kasım’da Refet Paşaya gönderilmiş; bu talimatnamede devlet dairelerinin sorumluluk ve yetkilerine ilişkin hususlara da yer verilmiştir.⁴⁴

39 *The Evening Standard*, 3 November 1922, Friday, “Türkiye’de artık Sultan yok”

40 *Newcastle Daily Chronicle North Mail*, 4 November 1922, Saturday.

41 *The Evening Standard*, 8 November 1922, Wednesday.

42 *The Observer*, 5 November 1922, Sunday, “Sultanın tahttan indirilmesi”, “Halifelik prestijine darbe”

43 Söz konusu telgrafnamede; İstanbul Hükümetinin istifa ettiği, artık İstanbul Hükümeti yerine BMM Hükümeti idaresinin kurulduğu, bu durumu müttefik generallerine bildirdiği, İstanbul halkının bu durumdan memnun olduğu, padişahın istifa edeceğinin söylendiği hususlarına yer verilmiştir. *Hâkimiyet-i Milliye*, 6 Teşrin-i Sani 1338. *Vakit*, 5 Teşrin-i Sani 1338; *İkdam*, 5 Teşrin-i Sani 1338.

44 *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923*, C. I, TBMM Vakfı Yay., Ankara 1993, s.268-270; *Renin*, 6 Teşrin-i Sani 1338; *İkdam*, 6 Teşrin-i Sani 1338. Hükümetin gönderdiği

İstanbul'da, TBMM idaresi bu şekilde tesis edilmeye çalışılırken; burada müttefik kıtalarının bulunması, İstanbul'daki yeni idarenin müttefik devletler nezdinde nasıl yansıdığı konusuna da önem kazandırmıştır. İstanbul'da yaşanan yeni gelişmeler üzerine Refet Paşa, İstanbul'da müttefik generallerle görüşmüş ve İstanbul'un idaresini TBMM adına devraldığını kendilerine bildirmiştir.⁴⁵ Bunun üzerine İngiliz Generali Harrington, Fransız Generali Charpy memnuniyetlerini beyan ederek Paşaya tebrikatta bulunmuşlardır.⁴⁶ Ayrıca Refet Paşa, İtilaf generallerine, İstanbul idaresine el konulmakla beraber Mudanya Mütarekesi hükümlerine uyulacağına, müttefik orduların varlıklarına, güvenliklerine uygun olarak hareket edileceğine, halka ırk ve mezhep ayrımı yapılmayacağına dair güvence de vermiştir.⁴⁷

Ankara'nın İstanbul yönetimini ele alması üzerine, 6 Kasım'da müttefik generallerin yayınladıkları ortak bir tebliğ, ülke bütününde hâkim kılınan Türk idaresini resmen tanıdıklarını ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır. Söz konusu tebliğde, Fransız, İngiliz ve İtalyan generalleri, Türkiye'nin içişlerine artık karışmayacaklarını; içişlerine ait meselelerde tarafsız kalacaklarını; bununla birlikte devletleri tarafından Mudanya Mütarekesinin tatbiki konusunda kendilerine verilmiş olan vazifeyi yerine getirerek işgal bölgelerindeki asayişini sağlayacaklarını beyan etmişlerdir.⁴⁸

Bu tebliğ bakıldığında, saltanatın kaldırılması sonrasında ve barış imzalanana kadar Ankara yönetimi ve İstanbul'da bulunan işgal güçleri arasında ortaya çıkacak yetki çatışmasında, tarafların mütareke hükümlerine bağlı kalma teminatıyla uzlaşma sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Bununla birlikte, Refet Paşanın İstanbul'daki tasarrufları zaman zaman bu yetki çatışmasını açığa çıkarmıştır.

Müttefik generaller, işgalleri altında bulunan İstanbul'da kendilerini yalnız asayişin sağlanmasından değil; idari işlerden de sorumlu görmüşler ve Refet Paşa'nın İstanbul'daki gümrük işleri ile ilgili ekonomik düzenlemelerinden rahatsızlık duymuşlardır. Paşa'nın İstanbul'daki idari tasarruflarını kınayan generaller; idari atamalar, yeni gümrük vergisi gibi işlemleri iptal edilmemesi halinde bu durumdan hükümetlerini haberdar edeceklerini ve bu idari düzenlemeleri tanımayacaklarını Ankara'ya bildirmişlerdir. Dışişleri Bakanlığı tarafından buna verilen cevapta ise, İstanbul idaresinin artık Ankara Hükümeti'ne geçtiği belirtilerek, yapılacak her tür müdahalenin hiçbir suretle kabul edilmeyeceği açıkça ortaya konulmuştur.⁴⁹

Bu arada müttefik generallerle temaslarına devam eden Refet Paşa, işgal dolayısıyla uygulanan bazı yasakların hafifletilmesi veya kaldırılmasını sağlayarak İstanbul'da işgal havasının kalkması ve hayatın normale dönmesine çalışmıştır. Bu süreçte, İstanbul'un işgaliyle başlayan haberleşme ve sansür yasağının kaldırılmasını müttefik temsilcilerden isteyen Paşa, Türk basınının

talimatlarla, dairelerin bağlanacağı yerler ve arşivlerin nasıl korunacağı hususları, Belediye Başkanının İstanbul Valiliğine atanması, polis ve jandarma teşkilatının yerinde bırakılması, nazırlıkların kaldırılması, kapitülasyonlara göre kurulan mahkemelerin kaldırılması, diğer mahkemelerin TBMM kanunlarına göre çalışmalarını sürdürmesi, kaldırılan kurumların memur ve müstahdemlerinin sonraki bir emre kadar görevden alınması hususları yer almıştır

45 Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, C.III, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999, s.63.

46 *Hâkimiyet-i Milliye*, 6 Teşrin-i Sani 1338

47 Özdemir, *a.g.m.*, s.235.

48 *Vakit*, 7 Teşrin-i Sani 1338; *Renin*, 7 Teşrin-i Sani 1338; *İkdam*, 7 Teşrin-i Sani 1338.

49 *Hâkimiyet-i Milliye*, 14 Teşrin-i Sani 1338.

müttefik kuvvetler aleyhine yayın yapmayacakları konusunda da güvence vermiştir. Bunun üzerine, 19 Kasım'dan itibaren sansürün kaldırıldığı kendisine bildirilmiştir. Böylece basın, Refet Paşa karargâhında kurulan yeni bir sansür kurulu tarafından denetlenmeye başlanmıştır.⁵⁰ Yine yaptığı görüşmelerle, işgal ordularının kurduğu olağanüstü hal mahkemelerinin kaldırılarak burada yargılananların Türk mahkemelerine devredilmesini sağlamıştır.⁵¹

Saltanatın kaldırılmasını izleyen günlerde, alınan kararın uygulanması açısından basının yakından takip ettiği bir diğer konu da, Padişah Vahdettin'in Meclis kararı karşısında tutumu olmuştur. O'nun, İstanbul'daki Hükûmetin istifası ve İstanbul'da millî idarenin kurulması gelişmeleri karşısında, saltanat ve halifelik yetkilerini bırakıp bırakmayacağı, İstanbul'dan ayrılıp ayrılmayacağı konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.

Saray çevresinde yer alanlar tarafından yapılan açıklamalar, dönemin ulusal basınına yansımış, bu açıklamalarda, daha çok Vahdettin'in tahtından ve hilafetten ayrılmayacağı, firar etmeyeceği hususlarına temas edilmiştir.⁵² Yine dönem kamuoyunda, Vahdettin'in, Tevfik Paşa Hükûmeti'nin istifası ve İstanbul'da millî idarenin kurulması üzerine, çekilmeye karar verdiği yönünde haberlerin sızdığı, Yıldız çevresinin ise bu hususta açıklamada bulunmamakla birlikte, bunun nasıl gerçekleştirileceğini düşünmekte olduğu kanısı hâkimdir.⁵³

Bu dönemde İstanbul'da bulunan Refet Paşa da gelişmeleri yakından takip etmekte ve Ankara'yı bilgilendirmektedir. Kendisi tarafından Mustafa Kemal'e gönderilen 4 Kasım 1922 tarihli telgrafta, Vahdettin'in, yakında istifa edeceğinin söylenmekte olduğu hususuna yer verilmiştir.⁵⁴

Aynı günlerde Hüseyin Cahit, *Renin* gazetesinde yayınlanan bir yazısında, “*Padişah ne bekliyor? Ne ümit ediyor? Yine Ankara üzerine sevk edecek ordu mu düşünüyor?*” sözleriyle, sarayın mevcut vaziyet karşısındaki tutumunu eleştirmiştir. Babiâli'nin istifa ederek üzerine düşeni yaptığını belirten yazar, aynı tavrın Padişah'tan da beklendiğini dile getirmiştir.⁵⁵

Saltanatın kaldırılmasını izleyen günlerde Padişah Vahdettin le ilgili gelişmeler, İngiliz basınının da gündemine taşınmıştır. Padişahın İngiliz himayesinde İstanbul'dan ayrılma sürecinde yaşanan gelişmelerde, İngiliz General Harrington vasıtasıyla temasların yürütüldüğü görülmektedir. Padişah yaverlerinden Yüzbaşı Fahri Bey'in anlattıklarına göre, 13 Kasım'da Harrington, Fahri Bey ile yaptığı görüşmede, “*vaziyet gittikçe fena bir şekil alıyor. Padişah arzu ederse, kendisini Malaya harp gemimizle Malta'ya nakledebiliriz. Durum düzelince memlekete dönerler*” haberini gizlice Vahdettin'e göndermiştir.⁵⁶

50 İkdâm, 19 Teşrin-i Sani 1338; *Renin*, 19 Teşrin-i Sani 1338

51 Özdemir, *a.g.m.*, s.238.

52 *Vakit*, 5 Teşrin-i Sani 1922; İkdâm, 6 Teşrin-i Sani 1922.

53 *Peyam-ı Sabah*, 5 Teşrin-i Sani 1922.

54 *Hâkimiyet-i Milliye*, 6 Teşrin-i Sani 1922.

55 *Renin*, 5 Teşrin-i Sani 1922. “Tarihi Günler” başlıklı yazı dizisinden.

56 Fahri Bey (Ergin), Mondros Mütarekesinden sonra, Bahriye Nazırı Rauf Bey tarafından önce Hamidiye'ye ikinci kaptan; sonra da Vahdettin'e yaver tayin edilerek İngiliz basınından Türkler hakkındaki yayınları tercüme ederek Padişaha takdim etmekle görevlendirilmiştir. Fahri Bey, Vahdettin'in kaçış hazırlıkları içinde olduğu süreçte, İngilizler ile yapılan temaslar hakkında Rauf Beyi de haberdar etmiştir. Fahri Ergin, “Vahdettin'in Kaçışı ve Sonrası”, *Yakın Tarihimiz*, C.III, Sa:39, 22 Kasım 1962, s.385-386

Bu temaslardan kısa bir süre sonra, Vahdettin, 16 Kasım 1922’de Harrington’a “Halife-i Müslimin” imzasıyla İstanbul’da hayatını tehlikede gördüğünden “İngiltere devlet-i fehimanesine” sığınarak bir an önce İstanbul’dan uzaklaştırılmasını isteyen bir yazı göndermiştir.⁵⁷ Nihayetinde, Vahdettin, 17 Kasım 1922’de Malaya adındaki İngiliz harp gemisiyle ve beraberinde bulunanlarla birlikte İstanbul’dan ayrılmıştır.⁵⁸

Padişah Vahdettin’in İngiliz himayesinde İstanbul’dan ayrılmasına yer veren İngiliz basınında, Kemalistlerin bunun sorumluluğunu İngilizlere yükleyeceği kanısı hâkimdir. Bu yaklaşıma karşı, hilafetin ilk şartlarından birinin halifenin özgür olması hususuna işaretlerle, Padişahın kendi özgür iradesiyle ülkeden ayrıldığı belirtilmiştir.⁵⁹

Osmanlı Devleti son padişahı olan Vahdettin’in bu suretle ülkeden ayrılması, TBMM’yi, kendisi hakkında bir hüküm vermektan ve böylece yeni eleştiriler almaktan bir ölçüde kurtarmıştır. Öyle ki, Refet Paşa’nın bu süreçte yaptığı açıklamalar, Onun bu gelişmelerden haberdar olmakla birlikte bunu önlemek için hiçbir tedbir alma yoluna gitmediğini göstermektedir.

Refet Paşa bu konudaki düşüncesini, “...Biz Padişahı hapis veya idam edersen halk zamanla O’nu mağdur görecektir ve bizi kabahatli sayacaktır. Bu itibarla hadiseleri gelişine bırakmayı uygun buldum. Kaçan bir hükümdarı, halkın hiçbir zaman affetmeyeceğini düşündüm. Kaçtığı gün askerî bir müdahale, devletin başına bir derd açabilir dedim. Onun için hiçbir tertibata lüzum görmedim...”⁶⁰ sözleriyle ortaya koymuştur.

Yine Harp Okulu Hünkâr Dairesinde General Harrington ile yaptığı bir görüşmede, Harrington’un -tercümanı aracılığıyla- “Padişahı habersiz kaçırdığımız için Paşaya karşı mahcubum” sözlerine, “Bizi bu suretle bir yükten kurtardığınız için ben de teşekkür edeceğim”⁶¹ yanıtını vermesi, O’nun bu konudaki genel yaklaşımını ortaya koyar niteliktedir.

Refet Paşa’nın, Mudanya Mütarekesi sonrasında Ankara resmi temsilcisi olarak İstanbul’daki bu faaliyetleri, Cumhuriyetin ilanına giden süreçte önemli bir misyon taşıırken; kendisinin zaman zaman Ankara’dan bağımsız bazı uygulamaları ve yeni halife nezdindeki tutumu; Ankara Meclisi tarafından eleştirilmiş ve tartışmalara yol açmıştır. Nihayetinde yapılan görüşmeler sonrasında, İstanbul’da işlerin azalması ve Trakya’daki işlerin bizzat yerinde yürütülmesi gerekçesiyle Trakya’ya geçmesi kendisine bildirilmiştir.⁶² 24 Aralık 1922 tarihinde, karargâhı ile Tekirdağ’a

57 Vahdettin’in İngiliz himayesine başvurusu için bkz. *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Teşrin-i Sani 1922; *Vakit*, 18 Teşrin-i Sani 1922; *İkdam*, 18 Teşrin-i Sani 1922; *Renin*, 18 Teşrin-i Sani 1922.

58 *Hâkimiyet-i Milliye*, 19 Teşrin-i Sani 1922; *Vakit*, 19 Teşrin-i Sani 1922.

59 *The Evening Standard*, 18 November 1922, Saturday.

60 Hakkı Naşit Uluğ, *Siyasi Yönleriyle Kurtuluş Savaşı*, Milliyet Yay., İstanbul, 1973, s.327-328.

61 Andrew, Mango, Atatürk, Çev: Füsün Doruker, 1. Basım, Sabah Yay, İstanbul, 2000, s.353.

62 Bu süreçte İstanbul’daki Ankara idaresinin sivil tarafında halefi Dr. Adnan Bey, askeri tarafında ise Albay Selahattin Bey olmuştur. *The Daily Telegraph*, 13 December 1922, Wednesday. “Refet Paşa ve Ankara”. İstanbul yeni sivil valisi Adnan Bey, çeşitli yabancı misyonlarla yaptığı toplantıda, kendisinin Ankara hükümeti adına İstanbul yönetimini devraldığını belirtmiş, yetki alanını, siyasi işlere yön vermek, dış temsilciler ile irtibat halinde olmak, basını teşvik etmek ve İstanbul’da Türk idaresini sağlamak olarak açıklamıştır. İstanbul askeri temsilcisi General Selahattin Paşa da, bundan sonraki süreçte müttefik generallerle temaslarını sürdürmüştür. *The Daily Telegraph*, 20 December 1922, Wednesday, “Türkler ve İstanbul”, “Yeni sivil vali”

giden⁶³ Refet Paşa, Lozan Anlaşması'ndan sonra Trakya Kumandanlığı'nın kaldırılmasıyla Milli Mücadele sürecindeki görevini tamamlamış ve Cumhuriyet'in ilanından sonra TBMM çatısı altında siyasi faaliyetlerini sürdürmüştür.

Sonuç

Milli Mücadele dönemi askeri şahsiyetlerinden biri olan Refet Paşa, Mudanya Mütarekesi sürecinde Ankara Meclisi'nin resmi görevlendirmesiyle, Mütareke'den kısa bir süre sonra İstanbul'a gelmiş ve Aralık ayı sonuna kadar burada kalmıştır. Paşanın İstanbul'da bulunduğu süreçte faaliyet ve temaslarına bakıldığında, bir taraftan müttefik generaller ve temsilciler ile Trakya'nın tahliyesine ilişkin görüşmeleri yürütürken; diğer taraftan saltanat merkezi olan İstanbul'da Ankara idaresi kurulmasına zemin hazırladığı görülmektedir.

Refet Paşa, İstanbul'a geldiği ilk günden itibaren, meşru bir İstanbul yönetimi varlığına rağmen; Ankara Hükümetinden başka bir siyasi otorite tanımadığını söylem ve tavırlarıyla ortaya koymuştur. Onun söylemlerinde sıkça kullandığı "saltanat-ı milliye" tabiri, Cumhuriyete geçişin en önemli aşaması olan saltanatın kaldırılma süreci açısından ayrı bir öneme sahiptir. Bununla birlikte, yeni idare tarzına ilişkin görüşlerini, Teşkilat-ı Esasiye Kanununun egemenliği ulusa veren 1. Maddesine dayandırarak, Milli Mücadele yıllarında uygulanan hükümet sistemine dayalı bir yönetimi savunmuştur. Kamuoyunda paylaştığı ve dönem basınında da yer alan bu düşüncelerinde en büyük endişesi ise, devlet başkanlığı makamı altında kişisel idareye dayalı bir yönetimin yeniden tesis edilebilmesi olmuştur. Kendisi bu kaygısını, 'birinin başında hanedandan gelen zat, diğerinin başında hanedandan gelmeyen zat' sözleriyle açıkça ortaya koymuştur. Bu noktada Mustafa Kemal Paşa'nın savunduğu Cumhuriyet idaresi anlayışından bazı noktalarda ayrıştığı tespit edilmektedir.

Kendisinin bu yöndeki söylemleri, dönemin ulusal ve dış basınında da, Anadolu'da yeni idare tarzının kurulmakta olduğu algısını güçlendirmiştir. Dönemin İngiliz gazeteleri, Mütareke imzalanmasından sonra yakından takip ettikleri İstanbul kaynaklı gelişmelerde, Refet Paşa'nın İstanbul'da bulunan müttefik generallerle yürüttüğü temaslar yanında, siyasi görüşlerini de kamuoyu ile paylaşmış ve yeni idare tarzına ilişkin yorumlarda bulunmuştur. Dış kamuoyunda, Refet Paşa beyanlarının Millet Meclisi tarafından üzerinde anlaşmaya varılan rejime kamuoyu hazırlamak amacıyla yapıldığı görüşünün hâkim olduğu görülmektedir.

Dış kamuoyu açısından önemli bir husus da, bu söylemler üzerinden Ankara yönetiminin yeni idare tarzına ilişkin "komünistlik", "sovyetlik", "Bolşeviklik" suçlamalarının yapılması ve böyle bir algı yaratılmaya çalışılmasıdır. Başta Refet Paşa ve Mustafa Kemal Paşa olmak üzere, yapılan bu suçlamaların dönemin yetkililerince reddedildiği görülmektedir.

İngiliz kamuoyu açısından bu söylemler çerçevesinde üzerinde durulan diğer bir konu da, siyasi yetkilerinden arındırılmış olan Padişahın halife ve İslam'ın başı olması itibarıyla yeni konumu olmuştur. Bu noktada Kemalist hareketin, İslam dünyasında başkaldırı ve Panislamizm'e darbe olarak nitelendirilmesi yanında, İngiliz karşıtlığına dayalı politik bir hareket olarak görülmesi de, dönemin İngiliz basınında dikkati çekmektedir. Padişahın İngiliz himayesinde İstanbul'dan ayrılmasına ilişkin verilen haberlerde de, padişahın kendi özgür iradesiyle ayrıldığı söylemiyle sorumluluktan kaçınıldığı görülmektedir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Kls. 202, Dos. 379, Evrak. 7.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Kls. 202, Dos. 379, Evrak. 6.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Kls. 202, Dos. 379, Evrak. 14

Resmi ve Süreli Yayınlar (Türk ve İngiliz Basımı)

Hâkimiyet-i Milliye

İkdam

Newcastle Daily Chronicle North Mail

Peyam-ı Sabah

Renin

Tevhid-i Efkâr

The Daily Telegraph

The Evening Standard

The Observer

Vakit

Western Evening Herald

Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1989.

Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923, C. I, TBMM Vakfı Yay., Ankara 1993.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:1, C. 23, 13 Eylül-16 Ekim 1922, TBMM Basımevi, Ankara 1960.

Kitaplar ve Makaleler

AKIN, Veysi, “Mudanya Mütarekesi ve Trakya’nın Kurtuluşu”, *Türkler*, C. 16, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002.

ASLAN, Betül, “İstanbul’da Türkiye Büyük Millet Meclisi İdaresinin Kurulması”, *Türkler*, C. 16, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002.

AYBARS, Ergün, “Millî Mücadele’de İngiliz Basımı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. IV, Sayı 12, Temmuz 1988.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Tek Adam*, C.III, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999.

AYDOĞAN, Erdal, “Tümgeneral Arif Hikmet Gerçekçi’nin Günlüğünde Refet Paşanın

İstanbul'a Gidişi, Karşılınması ve İstanbul'daki İlk Günleri", *Atatürk Yolu*, Sa:27-28, Mayıs-Kasım 2001.

ÇOKER, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi, Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem (1919-1923)*, C. III, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayını, Ankara 1995.

ERGİN Fahri, "Vahdettin'in Kaçışı ve Sonrası", *Yakın Tarihimiz*, C.III, Sa:39, 22 Kasım 1962.

GENTİZON, Paul, *Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu*, Çev: Fethi Ülkü, Bilgi Yay., Ankara 1995.

JAESCHKE, Gotthard, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, C. II, TTK Yay., Ankara, 1989.

JAESCHKE, Gotthard, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, Çev: Cemal Köprülü, TTK Yay., Ankara 1991.

KANDEMİR, Feridun, "Refet Paşa İstanbul'da", *Yakın Tarihimiz*, C. III, Sa:35, 25 Ekim 1962.

MANGO, Andrew, Atatürk, Çev: Füsün Doruker, 1. Basım, Sabah Yay, İstanbul, 2000.

ÖZALP, Kazım, *Milli Mücadele 1919-1922*, C. I, TTK Yay., Ankara, 1998.

ÖZDEMİR, Mehmet, "Kurtuluş Savaşında Bir Diplomasi Zaferi: İstanbul'un Teslim Alınması", *Türkler*, C. 16, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002.

ULUĞ Hakkı Naşit, *Siyasi Yönleriyle Kurtuluş Savaşı*, Milliyet Yay., İstanbul ,1973

UNAT, Faik Reşit, "Anadolu Hükümeti Temsilcisi Refet Paşa İstanbul'da", *Yakın Tarihimiz*, C. IV, Sa:51, 14 Şubat 1963.

Ekler

<p>IS. FUTURE OF TURKEY</p> <p>REFET PASHA'S WELCOME.</p> <p>SCENES IN CONSTANTINOPLE.</p> <p>FROM OUR OWN CORRESPONDENT.</p> <p>CONSTANTINOPLE, Friday (11 a.m.).</p> <p>Refet Pasha's arrival at Constantinople yesterday on his way to Thrace was taken as the occasion for a Nationalist festival. It may have been admiration, it may have been curiosity, it may have been on the part of some merely a prudent desire to gain a good mark in the Nationalists' book. But whatever the motive, it certainly brought immense crowds into the streets. From Tuesday morning onwards decorations of paper garlands, evergreens, and flags were being put up, not only in Constantinople, but even in quiet little Eyoub, at the head of the Golden Horn. It was noticeable, however, that the principal centres of decoration were the police-stations, while as to the ordinary people, the thought could not help crossing one's mind that, unless they regarded it as security against the future, when the Nationalists will be masters of the capital, a good deal may have been done for the mere fun of putting up gaudy strings of paper. This does not mean to say, however, that the vast majority of the Turks of Constantinople are not themselves at heart Nationalists.</p> <p>The wonderful, warm autumn weather which we have been enjoying for weeks past favoured the day, and from early morning Galata and Stamboul were agog with expectation. A favourite form of rejoicing here consists of driving wildly through the streets in a Ford car hung all over with paper wreaths, the occupants holding three or four immense Turkish flags. As a house decoration the holy green flag alternated with the ordinary red one, while other favourite emblems yesterday were Kemal's portrait, pictures of him leading his army and apparently directing squadrons of aeroplanes with his sword, or cartoons depicting Greek Evzones being kicked into the sea by Nationalist soldiers.</p> <p>It was a very patient crowd, and gave no trouble to the Turkish or the inter-Allied police on the line of route. To the eye the mass of fezes made red its prevailing colour, though here and there, where women were standing, it was broken by patches of unrelieved black. There were many of them out yesterday, and, in accordance with modern habit, very few were veiled. Then there were the school children in white frocks and red sashes, and Boy Scouts in khaki. The particularly characteristic detail, however, were sheep and calves held at the end of a string until the moment should arrive for them to be sacrificed as a joy offering. Over all this crowd circled from time to time three low-flying British aeroplanes.</p> <p>Refet Pasha was enthusiastically greeted at the quay and carried shoulder high to his carriage, and the sheep were duly killed as he passed between the packed pavements. It was difficult to judge the amount of enthusiasm evoked by the first appearance of the Nationalist general. Reports from some parts of the route speak of much applause, but elsewhere it all seemed to happen so quickly that the moment for which the crowd had waited hours was gone hardly before they knew it had arrived. The capital, Refet, however, declared to the Press later in the day, had shown its patriotic feelings by greeting in him "their glorious and venerated Commander-in-Chief." The memory of the dark days past, he added, would doubtless make them double their energy, force, and resistance. "Let us try to save our fatherland," he concluded. Last night in Stamboul there were fireworks and illuminations.</p>	<p>IS. FUTURE OF TURKEY</p> <p>REFET PASHA'S WELCOME.</p> <p>SCENES IN CONSTANTINOPLE.</p> <p>FROM OUR OWN CORRESPONDENT.</p> <p>CONSTANTINOPLE, Friday (11 a.m.).</p> <p>Refet Pasha's arrival at Constantinople yesterday on his way to Thrace was taken as the occasion for a Nationalist festival. It may have been admiration, it may have been curiosity, it may have been on the part of some merely a prudent desire to gain a good mark in the Nationalists' book. But whatever the motive, it certainly brought immense crowds into the streets. From Tuesday morning onwards decorations of paper garlands, evergreens, and flags were being put up, not only in Constantinople, but even in quiet little Eyoub, at the head of the Golden Horn. It was noticeable, however, that the principal centres of decoration were the police-stations, while as to the ordinary people, the thought could not help crossing one's mind that, unless they regarded it as security against the future, when the Nationalists will be masters of the capital, a good deal may have been done for the mere fun of putting up gaudy strings of paper. This does not mean to say, however, that the vast majority of the Turks of Constantinople are not themselves at heart Nationalists.</p> <p>The wonderful, warm autumn weather which we have been enjoying for weeks past favoured the day, and from early morning Galata and Stamboul were agog with expectation. A favourite form of rejoicing here consists of driving wildly through the streets in a Ford car hung all over with paper wreaths, the occupants holding three or four immense Turkish flags. As a house decoration the holy green flag alternated with the ordinary red one, while other favourite emblems yesterday were Kemal's portrait, pictures of him leading his army and apparently directing squadrons of aeroplanes with his sword, or cartoons depicting Greek Evzones being kicked into the sea by Nationalist soldiers.</p> <p>It was a very patient crowd, and gave no trouble to the Turkish or the inter-Allied police on the line of route. To the eye the mass of fezes made red its prevailing colour, though here and there, where women were standing, it was broken by patches of unrelieved black. There were many of them out yesterday, and, in accordance with modern habit, very few were veiled. Then there were the school children in white frocks and red sashes, and Boy Scouts in khaki. The particularly characteristic detail, however, were sheep and calves held at the end of a string until the moment should arrive for them to be sacrificed as a joy offering. Over all this crowd circled from time to time three low-flying British aeroplanes.</p> <p>Refet Pasha was enthusiastically greeted at the quay and carried shoulder high to his carriage, and the sheep were duly killed as he passed between the packed pavements. It was difficult to judge the amount of enthusiasm evoked by the first appearance of the Nationalist general. Reports from some parts of the route speak of much applause, but elsewhere it all seemed to happen so quickly that the moment for which the crowd had waited hours was gone hardly before they knew it had arrived. The capital, Refet, however, declared to the Press later in the day, had shown its patriotic feelings by greeting in him "their glorious and venerated Commander-in-Chief." The memory of the dark days past, he added, would doubtless make them double their energy, force, and resistance. "Let us try to save our fatherland," he concluded. Last night in Stamboul there were fireworks and illuminations.</p>	<p>SEDITION</p> <p>VIOLEN</p> <p>FROM OUR O</p> <p>Violent speeches at Jallianjalla Bag a swami (priest), sar seemed to ha sufferings. He ha "khaddar" (nat thing that Genera have been more pl sar had been boml whole of India altogethor new in</p> <p>More anti-Brit yesterday by the C at Delhi, acceptin by Mr. Lloyd Geor to Asia and Islam, of his way of thi the world were al and were ready to possible way. The British attempte Straits were unju to the freedom of passed a vote of Italian Governm policy and the val to Turkey at thi that their present be maintained.</p> <p>THE NE</p> <p>The growing c members of the in the Press Whitehall over affecting the wor tion is voiced by ber of the Council a motion for the his Majesty's Go retary of State, to the respective po of India Act of Council and the C in respect to fi questions.</p> <p>Two other non- ment of India to between Simla an of the Princes Legislative Assen Viceroy certified with a view to interference from</p> <p>EXTREMIS</p> <p>FARCI</p> <p>FROM OUR O</p> <p>Another farci mittee is being se to inquire into th break. This egr a questionnaire, a whether the proc justified, and if against hasty cor sentences of death courts. Anothe any instance in 1 or other Governn with rebels or loc asked if the witne the treatment of custody for prolo A scathing den</p>
---	---	--

TURKEY NOW A REPUBLIC.

Sultan Deposed by the Nationalists.

DEBTS REPUDIATED?

Far-Reaching Effect on Moslem World.

The Sultan of Turkey has been deposed by the Nationalists and his Government dispersed.

Turkey now becomes a republic, with the reins of office controlled by the Angora Nationalists, who, in turn, are controlled by Mustapha Kemal Pasha.

The assembly at Angora, at a meeting held on November 1, decided to overthrow the existing Constitution of the Ottoman Empire, and to replace it with a body to be called the Grand National Assembly of Turkey.

The Nationalists will control the election of the Khalifa, the religious chief of the Mussulmans. This high office was held by the Sultan.

The National Assembly further decided that the new Khalifa shall be elected after selection by an ecclesiastical commission of the Assembly, thus abolishing the law of succession on the senior male member of the Imperial family.

An important council of Ministers and dignitaries met yesterday at the Palace, under the presidency of the Sultan, to consider the situation which has arisen from the decision of the Assembly.

Ferid Bey, the Turkish representative in Paris, has addressed the following letter to M. Poincare:—

“I have the honour to convey to the Government of the Republic at the order of my Government, the fact that in conformity with the law of 17th. June, 1920, the Government of the Grand National Assembly of Turkey considers as null and void all treaties, conventions and contracts concluded since 16th. March, 1920, by the Constantinople Administration, as well as all the Acts of the said Administration.

“By virtue of the same law it must be understood that the results of pourparlers undertaken by the same Administration with financiers, with a view to obtaining advances, in no way involve the Government of Turkey.”

Wednesday, November 8, 1922.

THE EVENING STANDARD

WHAT THE CALIPHATE STANDS FOR. INDIA AND KEMAL'S INTRUSION: THE ANTI-BRITISH TURKS: WE ACTED TOO LATE.

By SIR HENRY M'MAHON (in an interview).

Sir Henry M'Mahon, G.C.M.G. is one of the greatest of English authorities upon Indian affairs and sentiments. So long ago as 1885 he entered the Indian Staff Corps and over a long period of years his political work ranged over India, Afghanistan, Beluchistan, Egypt, etc., and he was British Commissioner on the Middle East International Commission (Peace Conference) 1919.

Col. Sir Henry M'Mahon.

WHILE we are naturally interested very considerably in a matter of such deep religious importance to the Mohammedans as the future of the Caliphate, we can only look on it from afar.

We cannot, and do not want to, interfere in nor have any hand at all in shaping the destinies of the Caliphate. That must be entirely a question for the Mohammedan world to settle itself.

The action taken by the Kemalists, however, provides an opportunity for

the war, but they have seen the Western Powers, since the war, helping the Greeks and Italians to seize the best parts of their country. The feeling interpreted by the Kemalists is now so strong that Nationalism above all other considerations is asserting itself.

They have sacrificed everything to that, and have not questioned very much the means by which they sought success. So antagonistic were they to the Sultan that they have regarded his deposition as even more important than any possibly detrimental results of interfering with the Caliphate powers vested in him.

It should be remembered, too, that the Kemalists are imbued with many ideas not common to Moslems, or even to Turks of other days. There is a certain Bolshevik element there, and the Kemalists are not at all likely to be so pan-Islamic as some people suppose.

More probable is the development of the pan-Turanian movement, which is very different.

The idea underlying the pan-Islamic union was to unite the Mohammedan world for the purpose of strengthening Turkey, but in recent years the Turks have been breaking away from it because they have been more impressed by the pan-Turanian movement, which relies on other things than the purely religious.

Under it, for instance, they have been eliminating from the official Turkish language all words of Arabic source and replacing them by words of purely Turanian derivation (to the irritation of the Arabs).

As regards language and national sentiment, the movement may perhaps be likened to Sinn Fein—but in those respects alone.

Because we did not put out our hand in time, at the end of the war, the Young Turks sought support elsewhere for the carrying out of their Nationalist ideals. We could then have imposed any settlement we liked on the Turks and could have given them exactly what we have to give them now, to their absolute satisfaction.

Instead, we refrained from having anything to do with them until in self-defence they had to join the Bolsheviks. They had to look to the East instead of to the West.

MOSLEM COMMON SENSE.

As to the effect of all this on Mohammedanism, I am not pessimistic.

Whether in their calmer moments the Kemalists will ask themselves if they have been behaving as true Mohammedans remains to be seen. I cannot visualise a true Mohammedan becoming Bolshevik.

To those who have the good of the Mohammedan world at heart, the unrest and the religious schisms that must arise through the disappearance of the Caliphate, as it now stands, must be a matter of deep regret; and it is to be hoped that some solution acceptable to all Moslems may be found.

I am confident the commonsense of the Mohammedan world will, in course of time, assert itself, and that the Moslems will once more discover that England is the best friend Islam ever had in the world.